

OLIJ TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISH KOMPETENSIYASINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Abdullayev Feruzbek Maqsud o'g'li

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrası
assistent o'qituvchisi abdullayevferuzbek34@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasasi talabalari shaxsining o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishning psixologik jihatlari tahlil qilingan. Talabaning o'zini rivojlantirish jarayoni uning ichki motivatsiyasi, o'zini anglash darajasi, refleksiv fikrlashi va irodaviy boshqaruv qobiliyatlariga asoslanadi. O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi talabaning shaxsiy o'sishini, ta'lim sifatini va kasbiy tayyorgarligini ta'minlovchi muhim psixologik mexanizm sifatida qaraladi. Shuningdek, maqolada o'zini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar, psixologik sharoitlar hamda ularni rivojlantirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'z-o'zini rivojlantirish, kompetensiya, motivatsiya, refleksiya, shaxsiy o'sish, o'zini anglash, psixologik mexanizmlar.

Annotation: This article analyzes the psychological foundations of self-development competence among university students. The process of self-development is based on internal motivation, self-awareness, reflective thinking, and volitional control abilities. Self-development competence is considered an essential psychological mechanism that ensures personal growth, educational quality, and professional preparedness of students. The paper also highlights the factors, psychological conditions, and methods of enhancing students' self-development competence.

Keywords: self-development, competence, motivation, reflection, personal growth, self-awareness, psychological mechanisms.

Annotatsiya: В статье анализируются психологические основы формирования компетенции саморазвития у студентов высших учебных заведений. Процесс саморазвития основан на внутренней мотивации, самосознании, рефлексивном мышлении и волевом контроле. Компетенция саморазвития рассматривается как важный психологический механизм, обеспечивающий личностный рост, качество образования и профессиональную готовность студентов.

Ключевые слова: саморазвитие, компетенция, мотивация, рефлексия, личностный рост, самосознание, психологические механизмы.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida talaba shaxsini faqat bilim oluvchi emas, balki o'z-o'zini rivojlantiruvchi faol subyekt sifatida shakllantirish dolzarb masalalardan biridir.

Oliy ta'limning asosiy vazifalaridan biri — talabalarda mustaqil fikrlash, o'zini anglash, maqsad qo'yish va o'z faoliyatini boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirishdan iboratdir.

Zamonaviy ta'lim tizimi inson kapitalini rivojlantirish, shaxsning mustaqil fikrlashi, o'zini boshqarish va o'zini rivojlantirishga qaratilgan yangi kompetensiyalarni shakllantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymoqda.

Oliy ta'lim muassasalari bugungi kunda faqat bilim beruvchi emas, balki talabalarda ijodkorlik, tashabbuskorlik va o'zini anglashni rivojlantiruvchi muhit sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan, o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi talaba shaxsining professional va ijtimoiy yetuklikka erishishida hal qiluvchi omilga aylanmoqda.

O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi — bu shaxsning o'z imkoniyatlarini anglab yetish, ularni rejalashtirish, o'z ustida izchil ishlash, o'z faoliyatini tahlil qilish va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatidir. Bu kompetensiya talabaning nafaqat o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatini, balki kelajakdagi kasbiy o'sishini ham belgilaydi.

Chunki o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan shaxs har qanday sharoitda o'z salohiyatini kengaytirish, yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish, mustaqil qaror qabul qilishga tayyor bo'ladi. Psixologik nuqtai nazardan, o'z-o'zini rivojlantirish insonning ichki motivatsiyasi, o'ziga ishonchi, refleksiyasi va irodaviy faolligi bilan uzviy bog'liqdir. Shaxs o'zini anglash orqali o'z kuchi va imkoniyatlarini baholaydi, maqsad sari ongli intiladi hamda o'z faoliyatini nazorat qilishni o'rganadi.

Bu jarayon o'z navbatida o'zini boshqarish, o'zini tahlil qilish va o'zini takomillashtirish mexanizmlarini faollashtiradi. Shu bois, o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishda psixologik tayyorgarlik, ijobiy "Men" konsepsiyasi va o'zini baholash tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishga oid pedagogik-psixologik yondashuvlar ularning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etish, shaxsiy maqsadlarni belgilash, refleksiv tafakkurni rivojlantirish, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy faollikni oshirishga qaratilgan.

Talabalar o'z-o'zini rivojlantirish jarayonida o'qituvchining yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi, rag'batlantiruvchi faoliyati bilan hamda ta'lim muhitining emotsional qulayligi bilan qo'llab-quvvatlanadi. Bugungi kunda raqamli transformatsiya, axborot texnologiyalarining keng qo'llanilishi, masofaviy o'qishning joriy etilishi talabalardan yuqori darajadagi moslashuvchanlik, mustaqillik va tashabbuskorlikni talab qilmoqda. Shu sababli, o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasining psixologik asoslarini chuqur o'rganish — zamonaviy ta'limning sifatini oshirish, talabalarning shaxsiy o'sish va professional tayyorgarlik darajasini yaxshilash uchun muhim ilmiy-amaliy yo'nalishdir. Mazkur kompetensiyani rivojlantirish orqali oliy ta'lim jarayoni shunchaki bilim beruvchi tizimdan shaxsni shakllantiruvchi, o'z ustida ishlashga undovchi tizimga aylanadi.

Shu tariqa, talabalarda o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishning psixologik asoslarini aniqlash, uni ta'lim amaliyotiga tatbiq etish va samarador mexanizmlarini ishlab chiqish hozirgi davrda dolzarb ilmiy masalalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu masalaning o'rganilishi nafaqat psixologiya fanining rivojlanishiga, balki ta'lim sifatining oshishiga ham bevosita hissa qo'shadi.

O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi talabaning o'quv jarayonidagi faolligini, ichki motivatsiyasini va irodaviy mustaqilligini ifodalaydi. Shaxsning bunday kompetensiyasi

rivojlangan sari u o'z bilimini chuqurlashtiradi, o'zini nazorat qiladi va kasbiy jihatdan yetuklikka erishadi.

1. O'z-o'zini rivojlantirish tushunchasining mazmuni

Psixologik nuqtayi nazardan o'z-o'zini rivojlantirish — bu shaxsning ongli ravishda o'z imkoniyatlarini ochish, o'z faoliyatini takomillashtirish va shaxsiy o'sish yo'nalishlarini belgilash jarayonidir. Bu jarayon L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, K. Rodgers, A. Maslou kabi olimlarning insoniy o'sish haqidagi qarashlariga asoslanadi. Maslou nazariyasida bu “self-actualization” — o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish jarayoni sifatida talqin qilinadi. K. Rodgers esa insonning “o'zini anglashga intilishi”ni shaxs rivojining markaziy mexanizmi deb biladi.

2. O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasining psixologik asoslari

Talabalarda bu kompetensiya quyidagi psixologik komponentlar orqali shakllanadi:

- Motivatsion komponent — o'zini takomillashtirishga ichki ehtiyoj va maqsadning mavjudligi;
- Kognitiv komponent — o'z faoliyatini anglash va rejalashtirish qobiliyati;
- Refleksiv komponent — o'z faoliyatini baholash, xatolardan saboq olish;
- Irodaviy komponent — o'z harakatlarini boshqarish, to'siqlarga bardosh berish;
- Emotsional komponent — o'z his-tuyg'ularini boshqarish, barqaror psixologik holatni saqlash.

3. O'z-o'zini rivojlantirishni shakllantiruvchi shart-sharoitlar

Talabada o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi samarali shakllanishi uchun quyidagi psixologik-pedagogik sharoitlar muhim:

- mustaqil ta'limga yo'naltirilgan interfaol metodlar;
- o'zini baholash va refleksiya tizimining yo'lga qo'yilishi;
- o'qituvchi va talaba o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan muloqot;
- shaxsiy yutuqlarni baholash va ijobiy rag'bat tizimi;
- ta'lim muhitida psixologik qulaylik va qo'llab-quvvatlash.

4. O'z-o'zini rivojlantirishning psixologik mexanizmlari

O'z-o'zini rivojlantirish jarayonini faollashtiruvchi asosiy mexanizmlar:

- O'zini anglash (self-awareness);
- Refleksiya (self-reflection);
- O'zini boshqarish (self-regulation);
- Ichki motivatsiya (intrinsic motivation).

Bu mexanizmlar o'zaro bog'liq holda talabaning shaxsiy o'sishini, o'quv faoliyatiga mas'uliyatli yondashuvini va kasbiy yetuklikni ta'minlaydi. Psixologiyada “kompetensiya” atamasi shaxsning ma'lum bir faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishga tayyorgarligini bildiradi. O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi esa shaxsning o'z o'sishini ongli boshqarish, o'z bilimini mustaqil boyitish, o'zini baholash va o'zgarishga tayyorlik qobiliyatidir. A. Maslou bu jarayonni “o'zini aktualizatsiya qilish” deb atagan bo'lib, insonning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga bo'lgan ehtiyojini ta'kidlaydi. K. Rodgers esa shaxsning “o'zini anglashga intilishi”ni insoniy rivojlanishning markaziy tamoyili sifatida e'tirof etgan. Shu bois, o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi — bu talabaning

o'quv faoliyatida mustaqillik, tanqidiy fikrlash, refleksiya va irodaviy barqarorlikni namoyon etishidir.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi — bu shaxsning o'z imkoniyatlarini anglash, o'zini boshqarish, ta'lim va kasbiy faoliyatni ongli ravishda takomillashtirish qobiliyatidir. Uni rivojlantirishda motivatsion, refleksiv va irodaviy mexanizmlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta'lim tizimida bu kompetensiyani rivojlantirish talabning mustaqilligi, kreativ fikrlashi va kasbiy moslashuvchanligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Zamonaviy oliy ta'lim tizimida shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning psixologik omillari — Arziqulov H.N., 2025.
- 2.Maslow A. H. Motivation and Personality. — New York: Harper & Row, 1987.
- 3.Rogers C. On Becoming a Person. — Boston: Houghton Mifflin, 1961.
- 4.Vygotsky L. S. Mind in Society. — Harvard University Press, 1978.
- 5.Leontiev A. N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost. — M.: Nauka, 1977.
- 6.Shadrikov V. D. Psixologiya deyatelnosti i sposobnostey cheloveka. — M., 1996.
- 7.Hasanboyeva O. Shaxs psixologiyasi. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
- 8.Jalolov J., To'xtayeva D. Pedagogik psixologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.